DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh43184>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 27.04.2020
Kabul Tarihi: 09.05.2020
On-line Yayın: 25.06.2020

Article Type: Research article
Submitted: 27.04.2020
Accepted: 09.05.2020
Published Online: 25.06.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sarıbal, İ. & Ceyhan, M. (2020). Kapitülasyon Hukukuna Bir Bakış: Doktor Davud Selim'in Tereke Meselesi. *Journal of History School*, 46, 1508-1524.

**KAPİTÜLASYON HUKUKUNA BİR BAKIŞ:
DOKTOR DAVUD SELİM'İN TEREKE MESELESİ¹**

İsmet SARIBAL² & Muhammed CEYHAN³

Öz

Osmanlı Devleti gücünün zirvesinde olduğu dönemde bazı devletlere kapitülasyon vermiştir. Başlangıçta tek taraflı ve geçici süreyle sınırlı sayıda devlete verilen kapitülasyonlar, devletin gücünün zayıflaması, ekonomik kayıpların artmasıyla birlikte çok sayıda devlete verilmiştir. Bu nedenle özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra Batılı devletler için Osmanlı toprakları kârlı bir pazar hâline dönüşmüştür. Batılı devletler ülkenin her yanında konsolosluklar açmış, bu konsolosluklarda sonraları kendi vatandaşları hükümüne koyacakları Osmanlı vatandaşı gayrimüslimleri istihdam etmiştir. Bu durum birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri de yabancıların ve onların hizmetine giren gayrimüslimlerin konsolosluk mahkemelerine müracaat etmeleridir. Batılı devletler kendi vatandaşlarının ve onlarla işbirliği eden Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerin hakları için kapitülasyonları âdeti bir kalkan olarak kullanmıştır. Osmanlı vatandaşlarının kapitülasyon verilen ülkelere göç etmeye başlamasıyla meselenin farklı bir boyutu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Lübnan'da yaşarken Amerika'ya göç edip orada vefat eden Doktor Selim'in tereke meselesi üzerinden kapitülasyon verilen ülkelere biri olan Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı vatandaşı birinin tereke meselesine yaklaşımı analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kapitülasyon, Miras Hukuku, Tereke, ABD.

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50.

² Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Anabilim Dalı, ismetsaribal@gmail.com, Orcid: 0000-0001-2345-6789.

³ Dr. Öğretim Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, muhammedceyhan@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3880-3506.

Regarding the Capitulation Law: The Estate Issue of Doctor Davud Selim

Abstract

The Ottoman Empire granted capitulation to some states in the period when it was at the peak of its power. Capitulations, which were initially given to a limited number of states unilaterally and temporarily, were given to a large number of states with the weakening of the state and the increase in economic losses. Therefore, Ottoman lands turned into a profitable market for the Western states, especially after the Industrial Revolution. Western states opened consulates throughout the country and employed non-Muslim Ottoman citizens in these consulates, whom they would later render as their own citizens. This situation brought along many problems. One of them was the application of foreigners and non-Muslims who entered their service to the consular courts. Western states used capitulations almost as a shield for the rights of their own citizens and non-Muslim Ottoman citizens who cooperated with them. A different aspect of the issue emerged as the Ottoman citizens started to migrate to the countries where capitulations were granted. In this study, the approach of the United States of America, which was one of the countries granted capitulation, to the estate issue of an Ottoman citizen will be analyzed through the estate issue of Doctor Selim, who migrated to America while living in Lebanon and died there.

Keywords: Capitulation, Estate Law, Estate, USA.

GİRİŞ

Latince “sözleşme yapma” anlamındaki “Capitulare”den gelen kapitülasyon kelimesi (Pamir, 2002, s. 79) “bir devlet tebaasının diğer bir devlet memleketinde temin ettiği hakları” ifade etmektedir (Pakalın, 2004, s. 117). Başka bir deyişle “bir ülkede oturan yabancılara devletlerarası antlaşmalarla sağlanmış olan imtiyazlardır” (İnalçık, 2000, s. 246; Nebioğlu, 1986, s. 1). Sözlükte “ayrıcalık, üstünlük” anlamına gelen “imtiyâz” kelimesi ise “bir devletin kendi ülkesinde bilhassa yabancı kişi, zümre, kurum veya devletlere verdiği kimi iktisadî hak ve ayrıcalıklar” anlamına gelmektedir (Kallek, 2000, s. 242). Nitekim Osmanlı Devleti kapitülasyon kelimesinin yerine çoğu zaman “imtiyazât-ı ecnebiye” tabirini kullanmıştır. Daha sonraları bu tabirin yerine “ahidnâme, muâhedât-ı atıka, uhûd-ı atıka ve imtiyâzât-ı atıka-i ecnebiyye” tabirleri de kullanılmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise kapitülasyon kelimesi kullanılmaya başlanmıştır (Halil Cemaleddin ve Hırand Asadur, 1331, s. 68).

Osmanlı Devleti'nin vermiş olduğu basit bir oturma izninden zamanla kapsamlı bir imtiyazlar silsilesine doğru evrilmiş olan kapitülasyonları üç dönem hâlinde incelemek gerekir. İlk dönem 1299-1534 tarihleri arasını kapsayan ve

yabancılar Osmanlı memleketinde oturma izni ile ufak çaplı ticarî serbestiyet tanınan dönemdir. Cenevizlilerin Sakız ve Limni Adaları'nda oturmalarına olanak sağlayan 1352 tarihli anlaşma bu kabildendir. İkinci dönem 1535-1740 yılları arasını kapsayan ekonomik ağırlıklı kapitülasyonlardır ki Fransa'ya 1535'te verilen kapitülasyonlar bu döneme örnek verilebilir. Üçüncü dönem 1740 yılından sonraki dönemdir. Bu dönemde kapitülasyonlar artık bir imtiyaz olmaktan öte bir dayatma hâlini almıştır (Nebioğlu, 1986, s. 14).

Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonların ilk olarak ticari kaygılardan dolayı Fatih Sultan Mehmed tarafından Venedik ve Cenevizlilere 1454 tarihinde verildiği bilinmektedir (Erim, 1953, s. 6). Osmanlı güç ve ihtişamı ile doğru orantılı olduğu muhakkak olan bu kapitülasyonlar tek taraflı ve geçici olarak verilmiştir (Turan, 1968, s. 247-250). Osmanlı Devleti'nin verdiği kapitülasyonların belki de en önemlisi Fransa'ya verilenidir. Zira Fransa'ya verilen imtiyazların daha sonra başka devletlere de verilmesi kapitülasyon uygulaması açısından bir sürekliliği beraberinde getirmiştir. Habsburg İmparatorluğu'yla girişilen mücadelede Fransa'ya 1535 yılında bazı ticari ayrıcalıkları kapsayan kapitülasyonlar verilmesiyle (İrbeç, 1989, s. 117) bir denge unsuru olarak dış politikada imtiyazların kullanılması gelenek hâline gelmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti, Batı'da büyük bir tehdit olarak gördüğü İspanya'ya karşı İngiltere'ye yaklaşmış, Fransa'ya verilen hakların aynısını 1580'de İngiltere'ye vermiştir. Bu imtiyazlardan çok önemli bir kazanç elde eden İngiltere, iki asır boyunca Osmanlı Devleti'nin dış politika ve ekonomik kararlarını şekillendiren ülke rolünü üstlenmiştir (Türkmen, 1995, s. 332).

Aslında Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlar noktasındaki tavizkar tutumunda Coğrafi Keşifler nedeniyle ticaretin değişen rotasını lehine çevirme arzusu da vardır (Oran, 2011, s. 17). Batı Avrupa devletleri Doğu Akdeniz ticaretini elinde bulunduran Venedik-Ceneviz gibi İtalyan denizci devletlerine karşı yürüttükleri ticaret savaşında yeni kıta ve ticaret yolları bulmuş, bu gelişmeler coğrafi bakımdan Akdeniz havzasına büyük oranda sahip olan Osmanlı Devleti'ne de etki etmiştir. Bu durum sıcak para gereksiniminin büyük bir çoğunluğunu oluşturan gümrük vergilerinin kesilmesine ve bu nedenle hazine gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Eskiden olduğu gibi Asya ile Avrupa güzergâhındaki ticarî akışı elinde tutmak isteyen Osmanlı Devleti (Türkmen, 1995, s. 328) eski ticaret yollarının kullanılması ve ülkesinde ticaret yapılması koşuluyla bazı devletlere ayrıcalıklar tanımıştır. Lakin başlangıçta bir ihsan şeklinde ortaya çıkan ayrıcalıklar ve kapitülasyonlar zamanla bir zorunluluk hâline gelmiştir (Kütükoğlu, 1988, s. 536-538).

Osmanlı Devleti ile Avusturya-Rusya arasındaki 1735-1739 Savaşı'nın ardından imzalanan 1739 tarihli Belgrat Antlaşması'nda önemli bir rol oynayan Fransa'ya bu desteklerinden dolayı 1740'ta yeni imtiyazlar verilmiştir. 1740 Kapitülasyonları olarak bilinen bu imtiyazlarla kapitülasyonlar daimî ve bağlayıcı bir statüye kavuşmuştur. Bu imtiyazlar gereğince Fransız vatandaşlarının davalarına konsolosluk mahkemelerinin bakması ve konsolosluk izni olmadan herhangi bir Fransız vatandaşı, tüccarı veya gemisi üzerinde arama yapılmayacağı taahhüt edilmiştir (Sevimay, 1995, s. 180-181). Fransız konsolosluk mahkemesi mahkeme başkanlığı görevini yürüten konsolos ile mahkemenin bulunduğu bölgede oturan Fransız ileri gelenleri arasından seçilen iki üye olmak üzere toplamda üç kişiden oluşmuştur (Konan, 2013, s. 140-142). Esasen Kanunî döneminde Fransa'ya verilen kapitülasyonlar çerçevesinde Fransa Kralının İstanbul'a sadece ticarî bir yükümlülüğü bulunan "Bailus" isimli bir görevli göndermesi kararlaştırılmış fakat zamanla bu yetkiliye adlî görevli muamelesi yapılmıştır. Bu durum Fransızların kapitülasyonları adlî ayrıcalık olarak kullanmalarına zemin hazırlamıştır. Fransızlar 1740 yılında verilen kapitülasyonlarından sonra Osmanlı topraklarındaki vatandaşlarının adlî davalarının Fransız yasaları esas alınarak halledilmesini istemiştir (Özkorkut, 2004, s. 85). Fransa'ya verilen bu tavizlerin benzerleri kriz dönemlerinde diğer Avrupalılara da verilmiş, kapitülasyonlar Avrupalı devletlerin devamlı bir ekonomik sömürü aracı hâline gelmiştir. Avrupalı devletler, Osmanlı ekonomisi "kötürüm" olduğu hâlde ellerindeki imtiyazları bırakmaya yanaşmadıkları gibi aksine daha da arttırmayı düşünmüş (İnalçık, 2001, s. 26), XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ile Osmanlı Devleti arasındaki güç dengesinin değişmesiyle birlikte artık kapitülasyonlar tek taraflı feshedilemeyen ikili sözleşme statüsü kazanmıştır (Wallerstein, vd. 1983, s. 46).

Kapitülasyonların XIX. yüzyıldan itibaren farklı bir boyutu daha ortaya çıkmıştır. Avrupa devletlerine sağlanan bazı imtiyazlar Osmanlı tebaası gayrimüslimlere de verilmiştir. Büyük güçlerin kapitülasyonlarla kendi vatandaşları için tesis etmiş oldukları hakları özellikle Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimleri kapsayacak şekilde genişletmeleri "mahmî" sorununu ortaya çıkarmıştır (Pamir, 2002, s. 106). Bu şekilde kapitülasyonlardan istifade eden ve aynı zamanda Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslim tüccarlar, diğer Osmanlı vatandaşlarından daha fazla imtiyazlı bir duruma gelmiştir. Ayrıca kapitülasyon verilen ülkelere ait konsolosluklar, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarını rüşvet teklifiyle himaye altına alarak kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya başlamıştır (Özçelik, 2009, s. 471).

Bu durumun geri planında, Batılı ülkelerin Sanayi Devrimi'nden sonra seri bir şekilde üretmeye başladıkları mallarını daha kolay ve hızlı bir şekilde

pazarlamak gayesiyle Osmanlı Devleti’ndeki konsolosluklarının sayısını hızlıca arttırmaları vardır. Avrupalılar gerek mahallî idarecilerle iletişimi sağlamak ve gerekse de yerli tüccarla ilişkilerin yürütülmesini kolaylaştırmak amacıyla gayrimüslim Osmanlı tebaasından bazı kimseleri “tercüman” olarak konsolosluklarda istihdam etmeye başlamıştır. Konsolosluklarda tercüman olmak isteyenlerin belli bir ücret ödeyip Osmanlı Devleti’nden berat almak mecburiyeti vardı. Aslında Osmanlı idarecileri kendi elleriyle gayrimüslim tebaaya berat dağıtarak ülkenin sömürülmesine farkında olmadan destek olmaktadır (Kütükoğlu, 1976, s. 4-8). Nitekim tercümanlar yabancı misyonlar tarafından seçilmekte ve beratlar da yine onlar tarafından temin edilmekte idiye de beratların ücretleri Osmanlı Devleti’ne verilmekteydi. Bu durum birtakım suiistimalleri de beraberinde getirmişti (Kütükoğlu, 1991, s. 159). Zira adına “Beratlı tüccar” denilen yeni bir sınıf ortaya çıkmıştı. Bu tüccar sınıfı, aynen yabancı tüccarın elde ettiği ve kapitülasyonların sağladığı ayrıcalıklardan ve de yabancı imtiyazlı tüccarın faydalandığı gümrük indiriminden yararlandırılmıştı. Böylece ithalat ve ihracatta %5 gümrük ödemek durumunda olan beratlı gayrimüslim tüccar artık %3 gümrük vergisi ödemeye başlamıştı. Berat alan yerli zimmî tüccar aynı zamanda tekâliften de muaf tutulmuştu. 1802 yılında sağlanan bu muafiyetle birlikte devlet, yabancı tüccara tanıdığı hakları kendi tebaasından olan gayrimüslim tüccara da tanımak zorunda kalmış, “Avrupa tüccarı” olarak adlandırılan bir tüccar sınıfı ihdas edilmişti (Allahverdi, 2012, s. 169). Ancak bu defa da Avrupa ile ticaret yapan Müslüman tüccar mağdur olmuştu. Bu mağduriyetin önüne geçmek için Müslüman tüccarlara 1810 yılında rakipleriyle aynı statüde dış ticaret yapma hakkı tanınmış, “Hayriye tüccarı” adı verilen sınıf vücuda getirilmişti (Kütükoğlu, 1998, s. 64).

Avrupalı devletlere verilen imtiyazlardan yararlanmak isteyen gayrimüslim Osmanlı tebaasının Avrupalıların himayesine girmesi beraberinde toplumda bir tür yabancılaşmayı getirmiş, nihayet sırtını Avrupa’ya dayamış güçlü bir “oligarşinin” oluşmasına neden olmuştur. Avrupa kapitalizminin kapitülasyonlar marifetiyle oluşturduğu bu kuşatıcı durum tesirini ilk olarak İstanbul, Bağdat, Basra ve İzmir gibi liman kentlerinde göstermiştir (Kazgan, 2009, s. 15-16). Diğer yandan kapitülasyonların getirilerinden istifade eden misyonerlerin eli daha da güçlenmiş ve bu sayede azınlıklar üzerinde rahatlıkla çalışmalarını sürdürmeye başlamıştır (Kocabaş, 2006, s. 158).

XIX. yüzyılda kapitülasyonlar, Osmanlı vatandaşı Hristiyanlara berat edinme yoluyla bir başka devletin tebaası olma statüsünün verilmesiyle daha ağır sonuçlar doğurmuştur (Zürcher, 1995, s. 26). Zira tabiiyet değiştirmenin önemli bir sonucu yabancı statüsünü kazanan bu kişilerin Osmanlı topraklarında yaşamaya devam etmeleri ve bununla beraber kapitülasyonların ayrıcalıklarından

yararlanmak istemeleridir. Diğer taraftan söz konusu tabiiyet değişikliği yapan kişilerin daha önceden Osmanlı tebaası sıfatıyla taşınmaz mülkiyetine sahip olmaları, dolayısıyla ellerinde kayda değer ölçüde gayrimenkul olması sorunun temel kaynağıdır. Tabii 1867 öncesinde yani yabancıların mülk edinmelerine olanak tanıyan 7 Safer 1284 (Haziran 1867) tarihli “*Teba’a-i Ecnebiyenin Emlâk İstimlâkine Dâ’ir Nizâmnâme*” (Düstûr, 1. Tertib, 1. Cild, s. 230-236)⁴ öncesinde yabancıların böyle bir haktan istifade edemediği düşünüldüğünde konunun ne denli mühim olduğu anlaşılabacaktır. Bu durum Osmanlı Devleti’ni de rahatsız ettiği için 1267/1850 yılında yabancı elçiliklere gönderdiği “*Bila Mezuniyet Tabiiyyet-i Osmaniyyeyi Terkedenler Hakkında İttihaz Edilen Usûle Dair Süferat-ı Ecnebiyeye Gönderilen Müzekkere*”de Osmanlı tabiiyetini terk ederek başka bir devletin tebaası olan kişilerin en geç üç ay içinde Osmanlı Devletini terk edip vatandaşlığını iddia ettikleri ülkeye veya başka bir ülkeye yerleşmeleri gerektiği bildirilmiş, ayrıca bu kişilerin Osmanlı tebaasında bulunan akrabalarının mirasından mahrum olacakları ve sahip oldukları her türlü arazi üzerinde mülkiyet ve tasarruf haklarını kaybedecekleri belirtilmiştir (Bozkurt, 1996, s. 145-146). Kapitulasyonların bu yönlü değişikliğine Osmanlı Devleti cephesinden tepkiler gecikmemiştir. Nitekim Âli Paşa, 7 Temmuz 1867 tarihinde tüm Avrupa elçiliklerine kapitulasyonların sadece yabancı tebaaya mahsus olduğu, yabancıların dış ticaret haricindeki tüm konularda Osmanlı vatandaşlarının tabi oldukları mükellefiyetlere dâhil olduklarının altı çizen bir muhtıra göndermiştir. Söz konusu muhtıranın en dikkat çeken maddesi ise “ülke dışılık” konumuyla ilgili olanıdır. Çünkü son dönemlerde konsoloslukların bazı usulsüzlükleri rahatlıkla ifa etmek için personel sayısını arttırdığı görülmüştür. Bilhassa Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslimlerin oluşturduğu bu çoğunluk “ülke dışılık” kavramından yararlanarak çeşitli kazançlar elde etmenin yollarını aramaya başlamıştır. Bu nedenledir ki Âli Paşa, konsolosluk görevlilerinin “ülke dışılık” imtiyazlarından faydalanamayacaklarını ısrarla dile getirmiştir (Ökçün, 1967, s. 139-151). Ancak söz konusu müzekkereye ve alınan bütün diğer

⁴ “*Teba’a-i Ecnebiyenin Emlâk İstimlâkine Dâ’ir Nizâmnâme*” isimli kanun ile Osmanlı Devleti’nde yabancılara Hicaz bölgesi ve stratejik noktalar dışında gayrimenkul sahibi olma hakkı tanınmıştır. Yaygın adı ile *Safer Kanunu* ile Osmanlı Devleti’nde taşınmaz sahibi olan yabancıların Osmanlı tebaasının ödediği vergileri ödemek, taşınmazlarla ilgili olarak ortaya çıkacak her türlü hukuki sorununu Osmanlı mahkemelerinde görmek gibi şartların yerine getirilmesi kaydıyla Osmanlı tebaası ile aynı haklara ve yükümlülöklere sahip oldukları ve eşit statüde kabul edildikleri belirtilmiştir. Ancak Osmanlı vatandaşı olup da sonradan tabiiyet değiştirmiş kişilerin bu haktan yararlanamayacakları, bu kişilerin hukuki durumlarının özel bir kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. Nitekim bundan on yıl sonra da söz konusu düzenleme yani tabiiyet değiştiren kişilerin hukuki durumu ile ilgili “*Ecanibin Hakk-ı İstimlak Kanunu’nun 1. Maddesinde İstisna Olunan Eşhasın Emlak ve Arazisine Mahsus Kanun*” (Düstûr, 1. Tertib, 3. Cild Zeyli, s. 96) yayınlanmıştır.

önlemlere rağmen Osmanlı tabiiyetinden yabancı devlet tabiiyetine geçiş sürdüğünden 7 Şevvâl 1285/21 Ocak 1869 yılında “*Tâbi’iyyet-i Osmâniye Kânûnnâmesi*” kabul edilmiştir (*Düstûr*, 1. Tertib, 1. Cild, s. 16-18).

Osmanlı Devleti, kapitülasyonların etkisini kırmak namına yukarıda bahsettiğimiz söz konusu önlemleri almıştır. Lakin bu sefer de sorunlar farklı bir veçheye bürünmüştür. Bilhassa yabancıların Osmanlı Devleti sınırları içerisinde mülk edinmeleri hakkı ve buna mukabil Osmanlı Devleti’nin iç hukukuna tabi olma koşulu arzu edilen ve beklenen sonucu vermemiştir. Nitekim Osmanlı mahkemeleri ile konsolosluk mahkemeleri arasındaki yetki ve görev çatışması, yabancılara ait taşınmazların mirasla intikali ve yabancıların Osmanlı vatandaşlarına mirasçı olup olamayacakları, yabancıların taşınmazlarına dair davalar görüleceğinde yetkili Osmanlı mahkemesinin hangisi olacağı konusu önemli bir sorun teşkil etmiştir. Mesela Fransız Konsolosluk Mahkemesi iki Fransız vatandaşı arasındaki bir gayrimenkulün zilyetliği hususundaki 25 Eylül 1885 tarihli davada, dava konusunun şahsiliğine hükmederek yetkili olarak konsolosluk mahkemesini yetkili görmüştür. Ancak buna karşın aynı Fransız Konsolosluk Mahkemesi; 3 Temmuz 1888 tarihinde iki Fransız vatandaşı arasında ipotek ile temin edilmiş bir borca ilişkin görülen gayrimenkul davasında; cârî olan kanun uyarınca aynı haklar zümresinden addedilecek gayrimenkul davalarına ilişkin yetkinin Osmanlı mahkemelerine ait olduğunu gerekçe göstererek davayı görmemiştir. Aynı hak ve şahsî hak ayrımının ölçüt alındığı bu davalardaki yetki tartışması daha sonra da devam etmiştir (Chiha, 1967, s. 62-64). Bu sorunlar yumağının ilerleyen süreçte farklı bir yönü daha ortaya çıkmıştır. O da Osmanlı vatandaşlarının kapitülasyon verilen ülkelerdeki mal mülk edinimleri ve miras işlemleriyle ilgili hususların hangi esaslar çerçevesinde yürütüleceğidir. Bu hususun yüksek sesle tartışıldığı enteresan bir dava vardır: Doktor Davud Selim’in Tereke Meselesi.

Doktor Davud Selim’in Tereke Meselesi

Doktor Davud Selim Cebel-i Lübnan vilayetinin “*Burj el Barajneh*” köyündendi. Davud Selim meçhul bir tarihte Amerika’nın New York şehrine göç etmiş ve daha sonra Alaska’nın Valdez şehrine gidip yerleşmişti. Davud Selim burada bir altın madeni işletmeye başlamıştı. Takdir-i ilahi 11 Ekim 1913’te Davud Selim vefat etti. Durumdan haberdar olan Davud Selim’in kendisi gibi doktor olan kardeşi Doktor Esad Selim, ailesi adına Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığına başvurarak kardeşinin mirasının kendilerine teslim edilmesiyle alakalı bir dilekçe verdi. Dilekçede Davud Selim’in taşınır, taşınmaz tüm mallarının ve parasının Alaska’daki arazisinde yer alan altın madeniyle ilintili

olduğuna özellikle dikkat çekilmişti. Davud Selim'in ailesinin bu talebi Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığınca 29 Ocak 1914'te Hariciye Nezaretine iletilti (BOA, HR. HMŞ. İŞO, 91 / 22, 2 Kânunusani 1330 [15 Ocak 1915]).

Hariciye Nezareti “*Umûr-ı Hukûkiye-i Muhtelite Mümeyyizi*” durumun araştırılması, merhumun muhallelâtının, var ise vasiyetinin tespiti ve “*usul-i şer'îye ve nizamiyesince*” mirasının iadesi için gerekli işlemlerin başlatılması hakkında 3 Mart 1914'te bir yazı kaleme aldı. Gariptir ki fahiş bir hatayla söz konusu yazı Washington Sefaretine gönderileceği yerde Londra Sefaretine gönderildi. 21 Mart 1914 tarihinde Londra Sefareti sehven kendilerine gönderilen yazıyı Hariciye Nezaretine iade etti. Nihayet 6 Nisan 1914 tarihinde Washington Sefaretine yazı iletilebildi (BOA, HR. HMŞ. İŞO, 91 / 22, 2 Kânunusani 1330 [15 Ocak 1915]).

Washington Sefareti Davud Selim'in Cebel-i Lübnan'da bulunan ailesinin miras talebini Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Dışişleri Bakanlığına gönderdi. ABD Dışişleri Bakanlığı da İçişleri Bakanlığından Davud Selim'in vasiyeti ve miras durumuyla ilgili bir araştırma yapmasını istedi. Yapılan araştırma sonucunda Davud Selim'in mirasının muhteviyatına ve bu mirasın ne şekilde değerlendirileceğini içeren vasiyetnamesine ulaşıldı. Davud Selim, 14 Temmuz 1911'de C. E. Bunnell ve Edmund Smith'in şahitliğinde Valdez Mahkemesinde bir vasiyetname kayıt altına aldırılmıştı. Davud Selim'in adı vasiyetnamede “David H. Sleem” olarak geçmekteydi. Üç maddelik bir vasiyetname bırakan Davud Selim, ilk olarak hayattaki konumuna ve servetine uygun bir şekilde gömülmek istediğini beyan etmiş, ikinci olarak öldüğü vakit borçlarının ve cenaze masraflarının en kısa sürede ödenmesini istemişti. Üçüncü ve son olarak ise Amerika'daki tüm mal varlığını New York Hayat Sigortası Şirketinde bulunan 1.000 dolarla birlikte karısı Lillian Grace Knabner Sleem'e bıraktığını ifade etmişti. Bu vasiyetnamenin bir nüshası Valdez Mahkemesi tarafından ABD İçişleri Bakanlığına ulaştırıldı. Vasiyetnameyle birlikte Davud Selim'in vefat ettiğinde geride bıraktığı 5.387 dolar 28 sentlik mal varlığının detaylarını gösteren bir de rapor gönderildi. Mahkemenin iddiasına göre Davud Selim öldüğü vakit Amerikan vatandaşıydı, mirasıyla ilgili işlemler de bu iddia çerçevesinde tesis edilmişti (BOA, HR. HMŞ. İŞO, 91 / 22, 2 Kânunusani 1330 [15 Ocak 1915]).

Bu gelişmeler üzerine Washington Sefaretince, söz konusu belgeler Hariciye Nezaretine gönderilip Davud Selim'in Amerikan vatandaşlığına geçip geçmediğiyle alakalı bilgi ve belge talebinde bulunuldu. Zira Osmanlı Devleti ile ABD arasında 11 Ağustos 1874'te bir tabiiyet antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşmanın birinci maddesiyle gerekli şartları yerine getirdiği takdirde Osmanlı

vatandaşlarının Amerikan vatandaşı, Amerikan vatandaşlarının da Osmanlı vatandaşlığına geçebileceği hüküm altına alınmıştı. Antlaşmanın ikinci maddesiyle tabiiyetlerini değiştirdiği hâlde bir daha geri dönmek kastıyla iki seneden fazla eski ülkelerinde ikamet edenlerin eski tabiiyetlerine dönmüş sayılacağı, üçüncü maddesiyle de tabiiyetini değiştirdikten sonra tekrar eski ülkesinin vatandaşlığına geçmek isteyenlerin yabancı ülke vatandaşı gibi kabul göreceği kararlaştırılmıştı (*Muahedat Mecmuası*, 2. Cild, 1. Cüz, s. 21-23).

Yapılan tahkikat sonucunda Davud Selim'in Amerikan vatandaşlığına geçtiğine dair bir bilgiye ulaşılamadı. Bunun üzerine Hariciye Nezareti, Washington Sefareti aracılığıyla Amerikan Dışişlerine yerel mahkeme tarafından Davud Selim'in hangi şartlar dâhilinde Amerikan vatandaşı olarak kabul gördüğünü sordu. ABD Dışişlerinden Washington Sefaretine gönderilen bir yazıyla mesele netliğe kavuşturuldu. Buna göre kişinin tabiiyetinden bağımsız olarak Amerika sınırları içerisinde vefat eden ve geride mahkemece onaylı bir vasiyet bırakan herkesin miras işlerini vasiyetlerine uygun şekilde halletmek Amerikan mahkemelerinin sorumluluğundaydı (BOA, HR. HMŞ. İŞO, 91 / 23, 5 Nisan 1331 [18 Nisan 1915]). Yani Davud Selim'in öldüğü vakit Osmanlı vatandaşı olup olmamasının Amerikan yasalarına göre hiçbir önemi yoktu.

Hariciye Nezareti Umûr-ı İdariyye Müdür-i Umûmîsi tarafından 25 Kasım 1914'te kaleme alınan bir yazı gelinen noktada tam anlamıyla bir durum tespitiydi. Buna göre Davud Selim'in Osmanlı tabiiyeti dikkate alınmayıp yerel bir mahkemede tasdik ettirdiği vasiyetnameye istinaden Amerikan vatandaşymış gibi mirasıyla ilgili işlemler gerçekleştirilmişti. Hâlbuki Osmanlı hükûmeti Amerikan vatandaşı olup Osmanlı topraklarında vefat edenlerin terekelerine dair iş ve işlemlerini Amerikan konsoloslarına bırakmaktaydı. Fakat görülen o ki Amerikan hükûmeti Osmanlı şehbenderlerine benzer bir hakkı tanımamıştı. Bu da ya mukabele-i bilmisil çerçevesinde Osmanlı topraklarında vefat eden Amerikalılara Osmanlı vatandaşı gibi muamele etmeyi ya da iki ülke arasında bir itilafname meydana getirilmesini yani mütekabiliyet esasına dayalı bir uzlaş sağlanmasını zaruri kılmaktaydı (BOA, HR. HMŞ. İŞO, 91 / 23, 5 Nisan 1331 [18 Nisan 1915]).

Aslında Davud Selim'in tereke meselesi devam ederken Babıali 9 Eylül 1914'te, 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılmasına karar vermişti. Bu karara Batılı güçler, 28 Haziran 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı'nın hengâmesi içerisinde birbirleriyle savaşmalarına rağmen ortak tepki göstermişti. İleride ittifak kurulacak olan Almanya dahi karara tepki gösteren ülkeler arasındaydı. Babıali savaş atmosferinden yararlanarak tepkileri bir şekilde geçiştirmiş ve bu kararın

ilgili ülkelerce kabul görmesini beklemeye koyulmuştu. Nihayet 29 Ekim 1914'te Osmanlı savaş gemilerinin Rus limanlarını bombalaması ve Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle birlikte kapitülasyonların kaldırılmasıyla ilgili kesin uzlaşma savaşın sonuna bırakılmıştı (Arslan, 2008, s. 268-275).

Mesele şu ki kapitülasyonların tek taraflı da olsa kaldırılması Osmanlı Devleti açısından önemli bir hukuki boşluğu da ortaya çıkarmıştı. Bu boşluğu kapatmak için 2 Ekim 1330/15 Ekim 1914 tarihli “*Kavânîn-i Mevcûdeden Uhûd-ı Atıkaya Müstenit Ahkâmın Lağvı Hakkındaki Kânûn*” kabul edilmişti. Bu kanun ile bütün kanun ve nizamlarda eski anlaşmalara dayanan ve yabancılara tanınan mali, idarî ve adli imtiyazlar feshedilmişti. Böylelikle kapitülasyonlar fiilen uygulamadan kaldırılmıştı. (Apaydın, 2010, s. 290). Lakin konsolosluk mahkemeleri kısa bir süreliğine de olsa bir şekilde varlığını devam ettirmişti. Çünkü kapitülasyonların kaldırılmasıyla oluşan boşluğu dolduracak, yabancılara hak ve vazifelerini devletler ası hukuka göre uygun bir şekilde belirleyen bir kanun henüz hazırlanmamış ve bu bağlamda yabancılara özellikle aile hukuku, vasiyet ve miras meseleleriyle ilgili davalarının ne şekilde görüleceğiyle ilgili düzenlemeler yapılmamıştı. Babıali'nin ısrarla Osmanlı topraklarındaki Amerikan vatandaşlarının tereke meselelerini kapitülasyonlar kaldırıldığı hâlde konsolosluk mahkemelerine bırakıyor olmasının sebebi bu olmalıdır.

İşte bu şartlar dâhilinde Hariciye Nezareti 2 Şubat 1915'te Davud Selim'in tereke meselesiyle alakalı ABD Dışişlerine yeniden bir yazı gönderdi. Söz konusu yazıyla Davud Selim'in Amerikan kanunlarına göre Amerikan vatandaşı sayılıp sayılmadığı, karısının evlenmeden önce hangi ülkenin vatandaşı olduğu, Amerika'da vefat eden yabancılara miras bıraktıkları menkul ve gayrimenkuller hakkında hangi kanunların uygulandığı, Amerika'ya göç eden bir yabancının kanuni bir ikametgâhının bulunmasının veya geçici olarak ikamet etmekte olmasının vatandaşlığa kabulü için yeterli olup olmadığı sorulmuş ve ardından asıl can alıcı hususa geçilmişti. Kapitülasyonlar kaldırıldığı hâlde *Meclis-i Hass-ı Vükela*'da Osmanlı topraklarında vefat eden Amerikalıların taşınırlarının mirasçılara devri ve vasiyetlerinden doğan davaların görülmesi işinin Amerikalılara bırakılmasının kararlaştırıldığı dile getirilerek Amerikan hükûmetinin de Amerika'da vefat eden Osmanlı vatandaşlarına aynı şekilde muamele etmesinin beklendiği ifade edilmişti. ABD Dışişleri 17 Mart 1915'te cevabi bir metin hazırlayarak Washington Sefaretine gönderdi. Cevap metninde kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılmasının kabul edilmediği belirtilmiş, tereke meselesiyle ilgili sorular hakkında ise yorum yapmaktan kaçınılmıştı. Amerikan hükûmetinin bu tutumu üzerine mesele hukuki açıdan yeniden değerlendirilmek üzere 3 Nisan 1915'te yazılan bir yazıyla Hariciye

Nezareti’nden Babıali Hukuk Müşavirliğine gönderildi (BOA, HR. HMŞ. İŞO, 91 / 23, 5 Nisan 1331 [18 Nisan 1915]).

Davud Selim’in tereke meselesiyle ilgili Amerikan hükûmetiyle yazışmalar devam ettiği sırada Babıali kapitülasyonların kaldırılmasıyla oluşan yasal boşluğu doldurmak için 21 Rebiülahir 1333/8 Mart 1915 tarihinde “*Memâlik-i Osmaniyyede Bulunan Ecnebilerin Hukûk ve Vezâ’ifi Hakkında Kânûn-ı Muvakkat*” adıyla bir kanun kabul etti. Bu kanunla yabancılara hukuki ve ticari işlerinde Osmanlı mahkemelerine başvurma şartı getirilmiş, ülke içerisinde yabancılar için ayrı bir hukuk sistemi uygulanmasından kaynaklanan karışıklık giderilmeye çalışılmıştı (Arslan, 2008, s. 276). Bununla birlikte söz konusu kanunun 4. Maddesinin 2. Fıkrası Osmanlı topraklarındaki yabancıların aile hukuku, vesayet, veraset ve miras gibi davalarının şayet kendileri rıza gösterirler ise Osmanlı mahkemelerinde görülebileceğini hükme bağlamıştı. Ancak davaya bir Osmanlı vatandaşı müdahil olur ya da davanın Osmanlı mahkemelerinde görülen başka bir davayla ilintisi bulunur ise o zaman söz konusu davalar Osmanlı mahkemelerinde görülecekti. Hâsılı konsolosluk mahkemelerine olan ihtiyaç tamamen ortadan kaldırılmamıştı. Babıali Hukuk Müşavirliği Davud Selim’in tereke meselesini 8 Mart 1915 tarihli kanunun mezkûr hükümleri çerçevesinde değerlendirdi. Dosya, Hukuk Müşavirliğine gönderilirken ilgili kanuna mukabele-i bilmisil hususunun eklenmesinin faydalı olup olmayacağı sorulmuştu. Müşavirlik kanun maddesine böyle bir hususun eklenmesinin mahzurlu olacağı görüşünü beyan etmiş, ABD özelinde mukabele-i bilmisil uygulanmasının yeterli olacağını ifade etmişti (BOA, HR. HMŞ. İŞO, 91 / 23, 5 Nisan 1331 [18 Nisan 1915]).

Babıali savaş şartları dâhilinde kapitülasyonların tek taraflı kaldırılması meselesinde olduğu gibi Davud Selim’in tereke meselesinde de bir netice alamadı. Dosya neredeyse bir yıl sonra Babıali İstişare Odasına gönderilmiş, hâsılı sonuçlandırılmamıştı (BOA, HR. UHM, 187 / 19, 19 Kânunusani 1331 [1 Şubat 1916]). Kapitülasyonların kaldırılması ve uluslararası hukukta mütekabiliyet esaslı kalıcı bir çözüme Lozan Antlaşması’nın ekinde yer alan “*İkamet ve Salahiyet-i Adliye Hakkında Mukâvelenâme*”yle kavuşuldu. Bu mukavelenameyle yabancıların Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde taşınmaz edinimi ve miras edinimi haklarından yararlanabilmeleri için ancak Türk devleti ile vatandaş olduğu devlet arasında tam bir *mütekabiliyet* (karşılıklılık) anlayışı getirilmiş oldu (Akyılmaz, 2013, s. 69-73).

SONUÇ

İlk olarak bir oturma izni ile iptidai olarak vücut bulan ancak zamanla ticari kaygılarla tam olarak tevarüs eden, zamanla siyasetinin bir aracı olarak şekillenen fakat şartların getirdiği zorunluluk neticesinde ekonomik bir sömürü aracına dönüşen kapitülasyonlar; Osmanlı Devleti'nin siyasetine, ekonomisine ve bütün kurumlarına etki eden tarihi bir aktördür. Bu bağlamda ilk zamanlarda Osmanlı Devleti tarafından tek taraflı olarak bir ihsan olarak verilmesine ve tek taraflı olarak feshedilmesine rağmen, zaman içerisinde başka devletler tarafından zoraki olarak alınan veya dayatılan bir silah hâlini almıştır. Yine devletlerin güçleri ile doğru orantılı olarak ve güç-güçsüzlük denkleminde, ilk başta Osmanlı Devleti'nin yararına iken zamanla Avrupalı devletlerin amaçlarına hizmet etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin güçten iyice düştüğü ve kapitülasyon sarmalında iyiden iyiye eridiği bir zaman dilimi olan 19. yüzyıldaki hukukî düzenlemeler de maalesef devleti bu bataklıktan kurtaramamıştır. Söz konusu yüzyılda Babıalı kendi eliyle hazırladığı, eşit bir şekilde yararlanma kaygısı ve arzusuyla oluşturulan kanunnameler ve nizamnamelerden dahi istifade edememiştir. Faydalanmak noktasında artık kapitülasyonların eşit bir tarafı olmadığını gösteren en güzel örnek; Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşen Osmanlı vatandaşı Doktor Davut Selim'in terekesi meselesidir. Bu terekeden normal şartlarda Osmanlı Devleti'ndeki mirasçılarının istifade etmesi gerekirken kapitülasyon hukukun tam işletil(e)memesinden dolayı fayda sağlanamamıştır. Bu durum bize göstermektedir ki; Avrupalı devletlerin Osmanlı topraklarındaki kendi vatandaşlarının hukukunu her seferinde kapitülasyonlardan elde ettikleri haklar çerçevesinde sağlarken, söz konusu Osmanlı vatandaşları olduğunda aynı kapitülasyon hukukundan maalesef Osmanlı Devleti yarar sağlayamamıştır. Esasen Osmanlı Devleti bu “çifte standart”ın farkında idi. Bu sebeple 19. Yüzyıl boyunca her ne kadar kapitülasyonlar vermeye devam etmişse de bir fırsatını bulun kapitülasyonlardan tamamen kurtulmanın çarelerini de aramıştır. Fakat geldiği nokta itibarıyla öyle bir bataklığa saplanmıştı ki içerisinden çıkmak istediği “kapitülasyon bataklığından” her kurtulma girişimi o bataklığa gittikçe saplanmasına sebep olmuştur.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Belgeleri: 91 / 22, 91 / 23.

Hariciye Nezareti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti: 187 / 19.

Resmi Yayınlar

Düstûr, 1. Tertib, 1. Cild.

Düstûr 1. Tertib 1. Cild.

Düstûr, 1. Tertib, 3. Cild Zeyli.

Muahadat Mecmuası. (1294). 2. Cild, 1. Cüz, İstanbul: Hakikat Matbaası.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akyılmaz, S. G. (2013). Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yabancıların Taşınmaz Edinimi ile İlgili Düzenlemelerin Gerekçeleri, Kapsamları ve Uygulamaların İncelenmesi: Hukuk Tarihi Yönünden Değerlendirme, *TÜBİTAK-KAMAG 110G020 Kodlu Türkiye’de Yabancıların Taşınmaz Edinimi ve Etkilerinin Değerlendirilmesi Projesi - Türkiye’de Tarihsel Gelişim Süreci İçinde Yabancıların Taşınmaz Edinimlerinin Analizi*, Editörler: Prof. Dr. Harun Tanrıvermiş, Prof. Dr. Vahit Doğan, Prof. Dr. Şebnem Akipek Öcalan.

Allahverdi, R. Ş. (2012). XVIII. Yüzyılda Edirne’de ticaret yapan Fransız tüccar ve hukukî statüleri. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), 167-178.

Apaydın, B. (2010). *Kapitülasyonların Osmanlı-Türk Adli ve İdari Modernleşmesine Etkisi*. Adalet Yayınevi.

Arslan, O. (2008). I. Dünya savaşı başında kapitülasyonların ittifak ve terakki yönetimi tarafından kaldırılması ve bu gelişme karşısında büyük güçlerin tepkileri. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 10(1), 261-278.

Bozkurt, G. (1996). *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Belgelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839)*. 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Chiha, H. N. (1967). Osmanlı Devleti'nde gayrimenkul mülkiyeti bakımından yabancıların hukuki durumu. (Çev: Halil Cin), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXIV, 1-4, 247- 274
- Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I. Türk Tarih Kurumu yayınları.
- Halil C. & Hırand, A. (1331). *Ecânibin Memâlik-i Osmaniyyede Haiz Oldukları İmtiyazât-ı Adliye*. Dersaadet hukuk matbaası.
- İnalcık, H. (2000). İmtiyâzât. *DİA*, XXII, 245-252. Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnalcık, H. (2001). Osmanlı para ve ekonomi tarihine toplu bir bakış. *Doğu-Batı Dergisi*, 17(4), 9-34.
- İrbeç, Y. Z. (1989). Osmanlı Devleti'nin dış dünya ile temasları neticesi iktisadi ve içtimai politikasında oluşan değişiklikler. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 58, 117-137.
- Kallek, C. (2000). İmtiyâzât. *DİA*, XXII, 242-245. Diyanet Vakfı yayınları.
- Kazgan, G. (2009). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Kocabaş, S. (2006). *Türkiye'de Gizli Tarih III, Misyonerlik ve Misyonerler*. Vatan Yayınları.
- Konan, B. (2013). *Osmanlı Devleti'nde Yabancıların Hukuki Statüsü*. Statü yayıncılık.
- Kütükoğlu, M. S. (1976). *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri 1838-1850*. Cilt 2. Edebiyat Fakültesi basımevi.
- Kütükoğlu, M. S. (1988). Ahidnâme. *DİA*, 1, 536-540. Diyanet Vakfı yayınları.
- Kütükoğlu, M. S. (1991). Avrupa tüccarı. *DİA*, 4, 159-160. Diyanet Vakfı yayınları.
- Kütükoğlu, M. S. (1998). Hayriye tüccarı. *DİA*, 17, 64-65. Diyanet Vakfı yayınları.
- Nebioğlu, O. (1986). *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*. İş Bankası yayınları.
- Oran, B. (2011). *Türkiyeli Gayrimüslimler Üzerine Yazılar*. İletişim yayınları.
- Ökçün, A. G. (1967). Kapitülasyonlar Hakkında Bâb-ı Âlî'nin Sefaretlere Gönderdiği 7 Temmuz 1887 Tarihli Muhtıra. *AÜSBFD*, 22(3), 139-151.

- Özçelik, F. (2009). Ceride-i Havadis'de Ziraat, Ticaret ve Sanayi Tartışmaları. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 56, 469-518.
- Özkorkut, N. Ü. (2004). Kapitülasyonların Osmanlı Devleti'nin yargı yetkisine getirdiği kısıtlamalar. *AÜHFD*, 53(2), 83-94.
- Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (C-II). MEB Yayınları.
- Pamir, A. (2002). Kapitülasyon kavramı ve Osmanlı Devleti'ne etkileri. *AÜHFD*, 51(2), 79-119.
- Sevimay, H. (1995). *Cumhuriyete Girerken Ekonomi*. Kazancı Hukuk yayınları.
- Turan, Ş. (1968). Venedik'te Türk Ticaret Merkezi. *Belleten*, C. XXXII, 1968, ss. 247-283.
- Türkmen, Z. (1995). Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonların uygulanmasına Toplu bir bakış. *OTAM*, 6, 325-341.
- Wallerstein, İ., Decdeli, H. & Kasaba, R. (1983). Osmanlı İmparatorluğunun dünya ekonomisi ile bütünleşme süreci. *Toplum ve Bilim*, 23, 41-54.
- Zürcher, E. J. (1995). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çev. Yasemin Saner Gönen). İletişim yayınları.

EK: *Bin İki Yüz Doksan Bir Senesi Sultân (Abdülaziz Hân) Hazretleri Zamân-ı Saltanatlarında Hükûmet-i Müctemi'a-i Amerika İle Tebdîl-i Tâbi'iyet Hakkında 'Akd Olunan 'Ahidnâme-i Hümayûn.*

{Kaynak: *Mu'âhedât Mecmû'ası*. (1294). 2. Cild, 1. Cüz, İstanbul: Hakikat Matbaası, 2, s. 21-23}.

Bin iki yüz doksan bir sene-i hicriyyesi şehr-i Cumâde'l-ührâsının yigirmi sekizinci ve bin iki yüz yetmiş dört sene-i 'İseviyyesi alafranga Ağustosunun on birinci günü târihiyle sultân (Abdülaziz) Hân hazretleri zamân-ı saltanatlarında Hâriciye Nâzırı devletlu Ahmed Arifi Pâşâ hazretleri ve hükûmet-i müctemi'a-i Amerika tarafından nezd-i saltanat-ı seniyyede mukîm elçisi George Boker ma'rifetleriyle 'akd ve tanzîm olunmuş ve sene-i mezbûre Şa'bânının üçüncü günü târihiyle taraf-ı şâhânedan tasdik buyurulmuştur.

İşbu mukâvelenâmenin ba'zı mevâddı hükmünün feshine dâ'ir mu'ahharan tanzîm olunan sened sûreti zîrde başkaca ihrâc olunmuştur.

{Birinci Mâdde} Saltanat-ı seniyye kendü tebe'asından olduğu hâlde Amerika tâbi'iyetine şerâ'it-i lâzimesini bi'l-îfâ dehâlet iden ve idecek olan kisânı Amerika tebe'ası ve hükûmât-ı müşârun ileyhâ dahî memalik-i mahrûse-i şâhânedâ mer'î ve cârî olan usûl ve nizâmâta tevfikân Devlet-i 'Aliyye tâbi'iyetine dehâlet iden ve idecek olan Amerikaluları saltanat-ı seniyye tebe'ası sıfatıyla tanıyacaktır.

{İkinci Mâdde} Tebe'a-i Devlet-i 'Aliyye'den memâlik-i müctemi'a-i Amerika'da tebdîl-i tâbi'iyet itmiş olan kimesneler Amerika'ya 'avdet itmemek niyetiyle memâik-i mahrûse-i şâhânedâ ittihâz-ı mesken ve me'vâ iderler ise Amerika tâbi'iyetini gayb edeceklerdir. Bunun gibi Amerika tebe'asından Devlet-i 'Aliyye tâbi'iyetine dehâlet itmiş iken sonradan memâlik-i mahrûseye 'avdet itmemek niyetiyle gidib Amerika'da ikâmet edecek adamlar dahî Devlet-i 'Aliyye tâbi'iyetinden mahrûm olacaklardır. Tarafeyn memâlikinin birinde tebdîl-i tâbi'iyet itmiş olan bir kimse diğerinin memâlikinde 'ale'd-devâm iki sene ikâmet ider ise 'avdet itmemek niyetinde bulunduğu sâbit olacaktır.

{Üçüncü Mâdde} Bir kimse tarafeynden birinin memâlikinde tebdîl-i tâbi'iyet itdiği hâlde mukaddemen tebe'asından bulunduğu devlete nisbetle ecnebî olacağından artık tebdîl-i tâbi'iyet husûsunda sâ'ir tebe'a-i ecnebiyyeden matlûb olan şerâ'it ve mu'âmelâtı icrâ itmedikçe tâbi'iyet-i asliyesine ric'at idemeyecektir.

{Dördüncü Mâdde} İşbu mukâvelenâme tarafeynden kabul ve tasdik olunduğu hâlde hemân mevki'-i icrâya konularak hükmü on sene müddet cârî olacaktır. Müddet-i mezkûre hitâmında tarafeynden biri işbu mukâvelenâmeyi fesh itmek

niyetinde bulunduğunu altı ay evvel diğerine tebellüğ ve ihzâr itmez ise resmen tebliğ idinceye kadar mer'î tutulub o târîhden i'tibâren dahî on iki ay daha hükmü cârî olacaktır.

{Beşinci Mâdde} İşbu mukâvelenâme zât-ı hazret-i pâdişâhî ve memalik-i müctemi'a senatosunun muvâfakati üzerine re'îs-i cumhûr tarafından tasdik olunacak ve tasdiknâmeler târîh-i 'akidinden on iki mâha kadar Der-Sa'âdet'de te'âtî ve mübâdele idilecektir. İşbu mukâvelenâme Der-Sa'âdetimde tanzim olunub tarafeyn murahhasları cânibinden imzâ ve temhîr olunmuştur.

Bâlâda Muharrer Mu'âhedenin Ba'zı Mevâddının Feshine Dâ'ir Hükûmet-i Mezkûr İle 'Akd Olunan Sened-i Resmî Sûreti {Kaynak: *Mu'âhedât Mecmû'ası*. (1294). 2. Cild, 1. Cüz, İstanbul: Hakikat Matbaası, 2, s. 23-24}

Zât-ı şevket-simât-ı cenâb-ı pâdişâhî ile hükûmât-ı müctemi'a-i Amerika re'îsi teba'iyet mes'elesine dâ'ir bin sekiz yüz yetmiş dört sene-i 'İseviyyesi alafranka Ağustosunun on birinci günü târîhiyle 'akd olunan işbu mukâvelenâmece ba'zı ta'dilât icrâsını tensib buyurmuş olduklarından mevâd-ı âtiyeyi kararlaştırub imzâ itmek üzere kendü murahhaslarına tekrâren me'zûniyyet virmişlerdir. Tebdîl-i tâbi'iyet itmiş olan kimesne mârru'z-zıkr iki senenin inkızasından evvel tâbi'iyetini terk itmiş olduğu memleketten muvakkaten mufâratat itse bile 'avdet itmemek niyetinde bulunduğu yine sâbit olacak ve bu iki sene müddet-i ikâmetinin hâsıl olan te'siri kendüsünün münkazî olmayacaktır.

{Üçüncü Mâdde} Amerika tâbi'iyetini kabul itmiş tebe'a-i Devlet-i 'Aliyye'den iki seneden ziyâde memâlik-i mahrûse-i şâhânde temekkün ve ikâmet itmekde bulunanlar Amerika tâbi'iyetinden ve kezâlik Devlet-i 'Aliyye tâbi'iyetini kabul itmiş Amerika teb'asından işbu müddetden ziyâde Amerika'da temekkün ve ikâmet itmekde olanlar saltanat-ı seniyye tâbi'iyetinden sarf-ı nazar itmiş 'add olunacaklardır. Mevâd-ı mezkûrenin ikinci maddesinin fıkra-i 'âhîresi ve üçüncü maddesi hükmünün feshi ve ba'zı tashihâtın icrâsı mu'ahharen kararlaştırılmış olduğundan keyfiyet taraf-ı eşref-i pâdişâhiye 'arz ile lede'l-istizân ber-mûceb-i karar icrâ-yı icâbı husûsuna emr u irâde-i seniyye-i cenâb-ı tâcdârî müte'allik ve şeref-südûr buyurulmuş ve muktezâ-yı münîfi üzere tashihât işbu mahlle 'aynıyla derc ve tahrîr ve tarafınızdan imzâ ve temhîr kılındı.